

Johannes Korzenski németújvári nyomdász ismeretlen nyomtatványa 1617-ből. Pótlás az RMNy-hez.* Ceglédi Szabó Pál (†1649) heidelbergi peregrinusaink egyik kiválósága,¹ pápai lelkész, majd dunántúli püspök volt.² Könyveinek nagy része az Esterházyak-könyvtárban maradt fenn,³ amelyek részben ma a kismartoni Schloß Bibliothékban, részben pedig a moszkvai Rudomino Idegennyelvű Könyvtárban találhatóak.⁴ Néhány kötete hazai könyvtárakban is fellelhető, köztük az Országos Széchényi Könyvtárban is van hat. Ezek közül az egyik Guilielmus Whitaker *Opera Theologicája* (Aureliae Allobrogum, 1610),⁵ melyet 1612-ben vásárolt Marburgban („Pauli S. Ceglédini 1612, Marburgi Cattorum exeunte Mense IXbri”). A könyvet lapozgatva került elő egy egylevelű kisnyomtatvány, amely az eddigi egyetlen kézzelfogható bizonyítéka Johannes Korzenski németújvári nyomdászati tevékenységének.

A németújvári udvar a 16–17. században a legjelentősebb főúri udvarok, művelődési intézmények közé tartozott.⁶ Batthyány II. Ferenc (1573–1625) folytatta azt, amit apja, Boldizsár (1537–1590) elkezdett. Szoros kapcsolata volt a hazai és külföldi tudományos, kulturális és egyházi élet jeleivel, könyveket gyűjtött, iskolát és nyomdát működtetett. Batthyány 1615-ben megvette a bécsi Johann Fidler nyomdáját, többek között Kanizsai Pálfi János (1582–1641) pápai lelkész javaslatára,⁷ hiszen a nyugat-dunántúli reformátusoknak igen nagy szüksége volt már egy typográfiára.⁸ Nyomdászt egy ideig nem sikerült találni, s Pathai István prédikátor még 1617. január 4-én írt levelében is arra kéri Batthyány Ferencet, hogy „...hozasson egy Typographust, ki minden módon helére állatna, a hol nagyságodnak tetszik, vagy Vyvarat, vagy Rohontzon, az mi szerszám az satuhoz kiuántatik és az botwknek egybe valogatasához. Ne állyon vram heába vesteg...”⁹

* A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült. Köszönöm P. Vásárhelyi Judit és V. Ecsedy Judit segítségét.

¹ HELTAI János: *Alvinczi Péter és a heidelbergi peregrinusok*. Bp. 1994. Balassi. /Humanizmus és reformáció 21./; HELTAI János: *Adattár a heidelbergi egyetemen 1595–1621 között tanult magyarországi diákokról és pártfogóikról*. = *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 1980*. Bp. 1981. OSZK, 269.

² THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története*. Sajtó alá rend. KONCSOL László. Pozsony, 1998. Kalligram. /Csallóközi kiskönyvtár/ 335–346. – *A Dunántúli Református Egyházkerület prédikátorai és rektorai. I. 1526–1760*. Szerk.: KÖBLÖS József, KRÁNITZ Zsolt. Pápa. 2009. Pápai Református Gyűjtemények. /A Pápai Református Gyűjtemények Kiadványai. Forrásközlések 10./ 357.

³ SZELESTEI NAGY László: *Ceglédi Szabó Pál dunántúli református püspök könyvtárának kötetei*. In: *Adalékok a 16–20. századi magyar művelődéstörténethez*. Szerk.: BÁLINT István János. Bp. 1987. OSZK, 98–100.

⁴ ZVARA Edina: *Ceglédi Szabó Pál könyvei az Esterházy-gyűjteményben*. = MKsz 2011. (előkészületben)

⁵ Jelzete: 503.949.

⁶ Vö.: MONOK István: *A Batthyány család németújvári udvara és könyves műveltsége*. In: *Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500–1700*. Szerk.: MONOK István. Bp. 2005. OSZK, 87–104; Uő: *Die kulturvermittelnde Rolle des Batthyány-Hofes an der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert*. In: *Deutsche Sprache und Kultur, Literatur und Presse in Westungarn/Burgenland*. Hrsg. von Wynfrid KRIEGLEDER, Andrea SEIDLER. Bremen, 2004. Edition Lumière, 75–90.

⁷ V. ECSÉDY Judit: *A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában, 1473–1800*. Bp. 1999. Balassi, 105.

⁸ Batthyány II. Ferenchez írt levelek a nyomda ügyében: *A magyar könyvkultúra múltjából. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése*. Sajtó alá rend. és a függelék összeáll.: HERNER János, MONOK István. Szeged, 1983. JATE Központi Könyvtár. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 11./ 169. Nr. 265., 169–170. Nr. 266., 170–171. Nr. 267., 174–175. Nr. 271. (Továbbiakban: *Adattár 11.*)

⁹ Uo.: 180–181. Nr. 278.

Johannes Korzenki valószínűleg Batthyány Ferenc felesége, Lobkowitz Poppel Éva kapcsolatainak köszönhetően került Németújvárra, ahol rövid ideig dolgozott. A nyomda gondviselője Beythe Imre (†1624), Batthyány Ferenc udvari papja volt, aki elégedetlen volt a cseh nyomdász munkálataival.¹⁰ A németújvári prédikátor egy valószínűleg 1618-ban írt levelében azt írja urának, hogy „...a beteges könyw nyomtató az zekerekkel elment, es az ulta hozzánk meg nem iütt. Az nekünk való sem vólt, sem lehetet, amint az után ismérőitül meg érttettem. Eörizetben tartottam eddig az Typographiát, semmi fogiatkozása, ami it volt, mastis ninchen.”¹¹ Továbbá javasolja, hogy hívják meg Berhard Mátét, aki éppen akkor hagyta el a Nádasdy-család keresztúri nyomdáját. Ez a nyomdász „tudósb az másiknál es fogadgia, ha kedves lezen Nagyságodnál zolgálatia hog zép rendben es állapatban rendeli es hadgia az typusokat es az egez typographicum instrumentomot, kjs tiztittia az rosdából es porból”.¹²

A Beythe-családból talán Imre (†1624) a kevésbé ismert, ámbar nem kevésbé jelentős személy volt. Kőí Beythe István fia, András testvére.¹³ Wittenbergben tanult, majd hazatérve körmendi és németújvári prédikátor, esperes.¹⁴ Németújváron lelkészként apja, Körmenden esperesként pedig testvére utódja volt.¹⁵ Jól ismerte a Batthyány-család könyvtárát, hiszen többször is segítségére volt urának, Batthyány Ferencnek egy-egy könyv megszerzésében.¹⁶ Apjához és Szenci Molnár Alberthez hasonlóan ő is befolyásolta a németújvári udvar arculatát.¹⁷ Egykorú adat alapján feltételezhető, hogy Beythe Imre ösztönzésére Batthyány Ferenc kalendáriumokat nyomtattatott.¹⁸ Batthyány Ádám katolizálása után elzáratta a németújvári protestáns iskola könyveit a helyi ferences kolostor könyvtárába. Ide kerültek a lelkészek és az iskola könyvei, köztük a Beythe családnak is a legtöbb kötete.¹⁹ Halála után könyveiből felesége adott el néhány kötetet, valószínűleg

¹⁰ V. ECESEDY Judit: *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei. XVII. század. I. Nyugat- és észak-magyarországi nyomdák.* Bp. 2010. Balassi, OSzK. /Hungaria Typographica II./ 56–57.

¹¹ *A körmendi Batthyány-levéltár reformációra vonatkozó oklevelei. I. 1527–1625. Iványi Béla anyaggyűjtése.* Előszó: MÁLYUSZ Elemér. Sajtó alá rend.: SZILASI László. Szeged, 1990. JATE. /Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 29/1./ 276. Nr. 308. (Továbbiakban: *Adattár 29/1.*)

¹² Uo. – Beythe Imre ezen levelében még azt is kéri urától, hogy adjon ki egy kalendáriumot, amely egyrészt jól hírnévvel szolgálna a nyomdának, másrészt pedig „halhatatlan nevet talál véle Nagyságod”.

¹³ FABÓ András: *Beythe István életrajza.* Pest, 1866.

¹⁴ *A Dunántúli Református Egyházkerület..., i. m.* (2. jegyzet) 352.

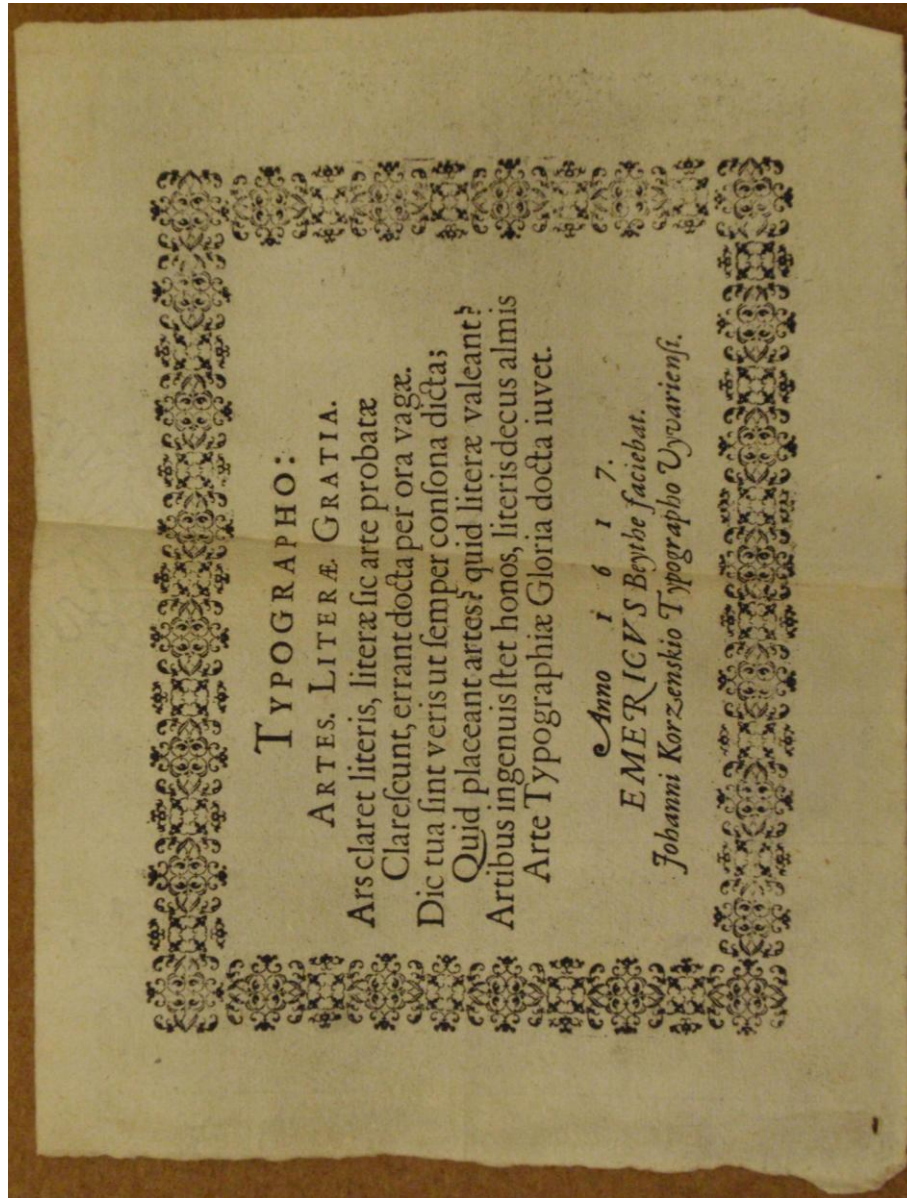
¹⁵ THURY: *A Dunántúli Református Egyházkerület..., i. m.* (2. jegyzet) 122–123, 169, 200, 265, 278.

¹⁶ KOLTAI András: *Batthyány Ádám és könyvtára.* Bp. 2002. OSzK. /A Kárpát-medence kora újkori könyvtárai IV./ 86–87.; *Adattár 11., i. m.* (8. jegyzet) 185. Nr. 287.; *Adattár 29/1., i. m.* (11. jegyzet) 296. Nr. 329.; 233. Nr. 261.

¹⁷ KOLTAI: *Batthyány Ádám ..., i. m.* (16. jegyzet) 146.

¹⁸ V. ECESEDY Judit: *Egy dunántúli református nyomda sorsa.* In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve.* Bp. 1979. 303–352. – <Kalendárium és prognosztikon az 1620. esztendőre. Németújvár, Bernard Máté, 1619. 8°> RMNy 1196

¹⁹ MONOK István: *Nyugat-magyarországi olvasmányok a XVI–XVII. században.* = Muratáj 2002. 58–59. – MONOK, István–ÖTVÖS, Péter–ZVARA, Edina: *Balthasar Batthyány und seine Bibliothek.* Red.: István MONOK. Eisenstadt, 2004. /Burgenländische Forschungen. Sonderband XXVI. – Bibliotheken in Güssing im 16. und 17. Jahrhundert. Band II./ 51, 60, 72, 86, 130. – KOLTAI: *Batthyány Ádám ..., i. m.* (16. jegyzet) 94.; Könyveire lásd még: TABERNIGG, Theodor OFM: *Standort Katalog der Bibliothek in Güssing.* Güssing, 1972. Manuskript; ZVARA Edina: *Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy-könyvtárban.* = MKsz 2011. 1. sz. 51–55.

Johannes Korzenski nyomtatványa: Németijvár, 11617. (OSzK S1143 C)

pénztelensége miatt.²⁰ (Szűkös anyagi helyzetükre maga Beythe Imre is sokat panaszkodott leveleiben Batthyány Ferencnek.)²¹

Johann Korzenskinek eddig két nyomtatványáról tudunk, ma már mindkettő elveszett. Az egyik Martin Möller műve, amelyet Beythe Imre fordított le magyar nyelvre: *Az Vr Christusnak szentséges vachorááról való praedicatio...* (Németújvár, 1617).²² Valószínűleg szintén ő volt a nyomdása Pathai István ágendájának, a *Helvétiai religiónak* (Németújvár, 1617).²³ A harmadik, most előkerült nyomtatvány az egyetlen olyan munka, amelyből jelenleg példány is ismert. Technikai kiállítása igényes: a nyomdász – az üdvözlővers címzettje – az új németújvári nyomda kétféle nagyobb fokozatú betűtípusával készítette, és széles, nyomdai cifrákból összeállított kerettel díszítette.

Johannes Korzinski harmadik, eddig ismeretlen latin nyelvű üdvözlő versének RMNy-száma és címléírása a következő:

S1143 C

BEYTHE Imre: Typographo. Artes, literae, gratia. Ars claret literis, literae sic arte probatae // Claescent, errant docta per ora, vagae. // Dic tua sint veris ut semper consona dicta; // Quid placeant artes? quid literae valeant? // Artibus ingenuis stet honos, literis decus almis // Arte Typographiae Gloria docta iuvet. // Anno 1617. // EMERICVS Beythe faciebat. // Johanni Korzenskio Typographo Vyvariensi.

(Ujvarini 1617, Korzenski)

[]¹ = [1] fol. -- 4° haránt

A szöveg magyar nyelvű fordítása:²⁴

A nyomdásznak. Művészet, betűk, dicsőség. A művészet a betűk segítségével válik érthetővé, s így a betűket a művészete alapján ítélik meg. Az irodalom elhíresedik, körbe-körbejár a tudós ajkakon.

Úgy beszélj, hogy szavaid mindig egybehangzóak legyenek az igazsággal! Miért arat tetszést a művészet? Mire valók a betűk?

Legyen dicsőség az őszinte művészetnek, tisztelet a tápláló betűknek, a nyomtatás művészetének örvendezzen a tudós dicsőség!

Az 1617. esztendőben Beythe Imre készítette Johannes Korzenski németújvári nyomdásznak.

Az újonnan előkerült kisnyomtatványnak egy másik művelődéstörténeti hozadéka is van. Mint fentebb már említettük, ez a mű Ceglédi Szabó Pál egy kötetéből került elő. Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy nem véletlenül. Ceglédi Szabónak négy olyan könyve ismert, amely korábban a Beythe család valamely tagjára (István, András, Imre) volt.²⁵ A könyvekhez részben úgy jutott, hogy a Beythe-hagyatékból vásárolt: „Emptus a Relicto D. Emerici Bejthe pro fl. 3. Iterum Pauli Cegledini ab Anno

²⁰ KOLTAI András: *Beke Zsigmond deák élete és műveltsége*. In: *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk.: G. ETÉNYI Nóra, HORN Ildikó. Bp. 2005. Balassi, 537.

²¹ *Adattár 29/1., i. m.* (11. jegyzet), pl.: 232. Nr. 260., 233. Nr. 261., 274. Nr. 305., 279. Nr. 312., 282. Nr. 313.

²² RMNy S1143B – BORSÁ Gedeon: *Pótlások és igazítások a „Régi Magyarországi Nyomtatványok” első két kötetéhez*. VI. = MKsz 1987. 59–60.; SZENTMÁRTONI SZABÓ Géza: *Pótlás az RMNy-hez*. = MKsz 1993. 433.

²³ RMNy 1143A; V. ECSEDY: *A régi magyarországi ...*, i. m. (10. jegyzet) 56.

²⁴ Nagyillés János és P. Vásárhelyi Judit fordítása, köszönet Nekik.

²⁵ ZVARA: *Ismert könyvgyűjtők ...*, i. h. (19. jegyzet) 51–55.

1633. 15. Martijj”.²⁶ (Arra még nem sikerült adatot találni, hogy személyesen ismerte volna Ceglédi Szabó Pál Beythe Imrét, de életkorukat figyelembe véve egyáltalán nem kizárt, másrészt pedig egy egyházkerületben szolgáltak.) Néhány kötethez pedig úgy juthatott, hogy pápai lelkészként elődje, Kanizsai Pálfi János²⁷ ajándékozta neki, vagy a hagyatékából kap(hat)ta meg. Pálfi egyébként Beythe István és Beythe Imre utóda volt a németújvári lelkészségben, s ő a Beythéktől megörökölt néhány kötetet (két ilyen kötetről biztosan tudunk²⁸), amelyek később Ceglédi Szabó Pál tulajdonába kerültek. A Guilielmus Whitaker-kötet biztosan nem volt egyik Beythe tulajdonában sem, hiszen Ceglédi Szabó possessorbejegyzéséből kiderül, hogy azt külföldi peregrinálása idején vásárolta meg. Az abból előkerült Korzenski-nyomatvány viszont vagy valamelyik Beythe-kötetben lehetett, vagy a Beythe-könyvek vásárlásakor ezt a kisnyomatványt is megvette a családhoz való (könyves) kötődése és a mű igen szép tartalma miatt. Így kerülhetett át a Whitaker-kötetbe, ahol mintegy négyszáz évig megőrződött. Bárhogy is jutott hozzá, kötetében fennmaradt ez a ma unikumnak számító munka.

ZVARA EDINA

Officium Rákóczianum – Pótlások. Tíz éve jelent meg *Officium Rákóczianum: Az I. Rákóczi Ferencről elnevezett imádságoskönyv története és nyomtatott kiadásai* címmel az első és mindez ideig társ nélküli magyarországi imádságoskönyv-monográfia.¹ A kötet bemutatója 2000. november 15-én volt a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének 18. századi Osztálya szervezésében. A kiadványt könyvészeti szempontból Pavercsik Ilona mutatta be.² Irodalomtörténeti vonatkozásait, a több tekintetben populáris szöveganyag érintkezési pontjait az úgynevezett „magas” irodalommal Lukácsy Sándor foglalta össze, s a kiadások sorát díszítő metszetsorozatok művészettörténeti jelentőségéről Szilágyi András beszélt. Szilágyi rámutatott a címlapelőzések egy részén olvasható „Pietas ad omnia utilis” (a kegyesség mindenre hasznos) jelmondat (mottó)

²⁶ *Eusebii Pamphili Caesariae Palaestinae episcopi historiae ecclesiasticae. lib. X. ... Ruffini presbyteri Aquileiensis historiae ecclesiasticae. lib. II. Eusebii Pamphili De vita Constantini ... lib. V. Socratis Scholastici Constantinopolitani, eodem interprete, lib. VII. Theodoriti episcopi Cyri ... lib. V. Hermii Sozomeni Salaminii ... lib. IX. Theodori Lectoris collectaneorum ex historiae ecclesiastica ... Euagrii Scholastici, eodem interprete, lib. VI. Index memorabilium rerum sub finem additus est copiosissimus.* Basileae, Frobenius, 1554. [8], 806, [68] l. 2° – VD16 E-4279 – Mai lelőhelye: Kismarton, Esterházy-könyvtár, Zimmer V. mittlere, Kasten 4. Regal 6. Pecset: Bibliotheca C. P. Esterházy No. Inv. 15,738 L/7.

²⁷ SZELESTEI NAGY László: *Kanizsai Pálfi János dunántúli püspök könyvei.* In: *Adalékok a 16–20. századi magyar művelődéstörténehez* Szerk.: BÁLINT István János. Bp. 1987. OSzK, 125–126.; ZVARA Edina: *Kanizsai Pálfi János (1582–1641) könyvei Esterházy Pál gyűjteményében.* = MKsz 2010. 386–398.

²⁸ ZVARA: *Kanizsai Pálfi János ...*, i. h. (27. jegyzet)

¹ KNAPP Éva: *Officium Rákóczianum. Az I. Rákóczi Ferencről elnevezett imádságoskönyv története és nyomtatott kiadásai.* Bp. 2000. Borda Antikvárium, 200 l.

² PAVERCSEK Ilona: *Knapp Éva: Officium Rákóczianum. Az I. Rákóczi Ferencről elnevezett imádságoskönyv története és nyomtatott kiadásai.* Bp. 2000. Borda Antikvárium, 200 l. = MKsz 2001. 510–512.